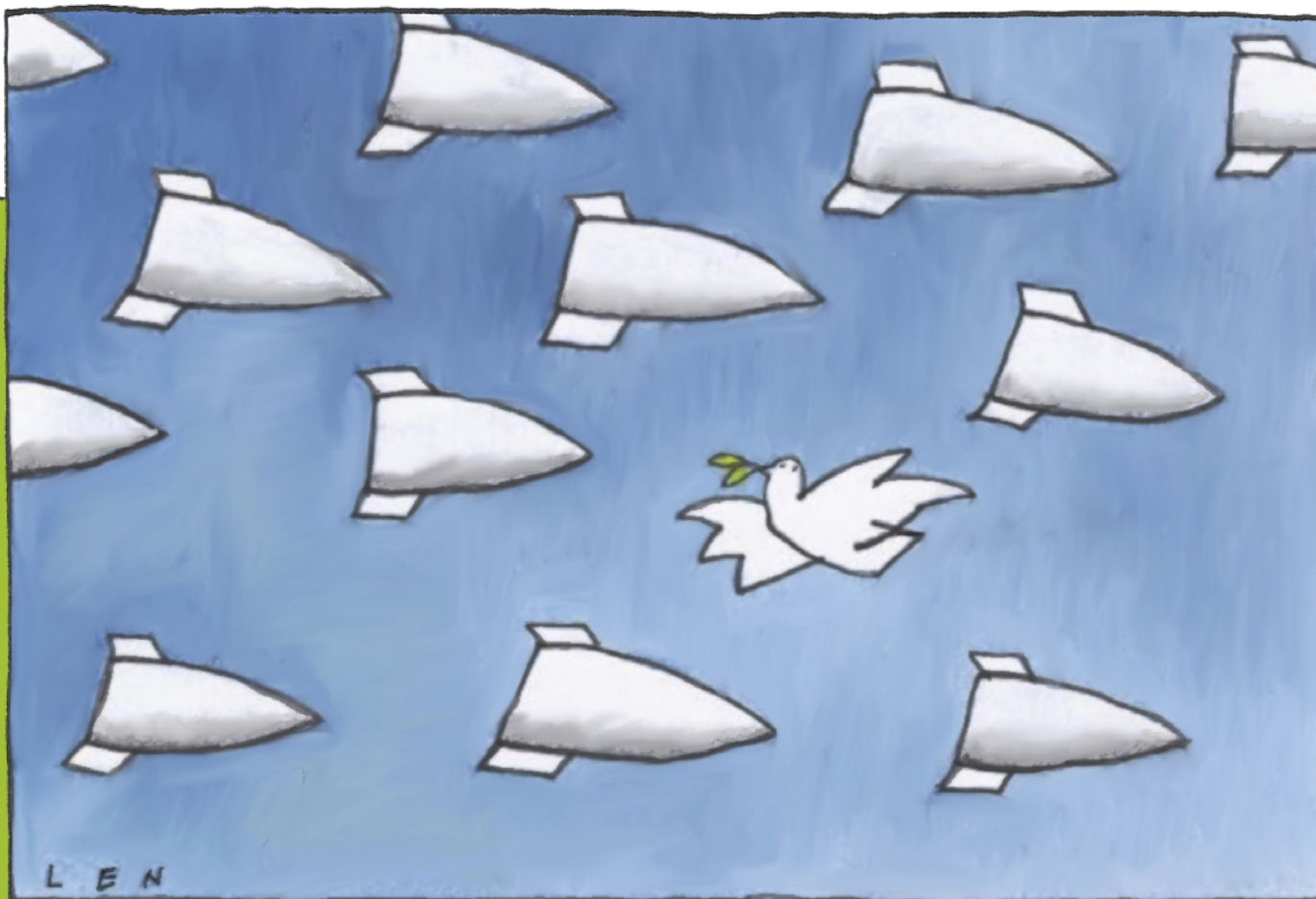

Vredesspiraal

jaargang 18 / nummer 2 / juni 2022

Henk Baars en Harry Pals:

Geweld is geen oplossing

Wapenhandel

Oorlog is feestje voor de wapenindustrie

Actief pacifisme

Stappen naar andere veiligheidsstructuur

Pelgrimage

De profetische uitdaging van Wayana Call-of-Life

IN DIT NUMMER

4

12

14

COLOFON

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema,
Rob van Essen, Leen van den Herik, Margreet
Hogeterp (hoofredacteur), Jorrit van Loenen.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief.

Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres

Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede
IBAN: NL15 ASNB 0904 9553 11

Illustraties

Tenzij anders vermeld: ©Kerk en Vrede
Cover: Len Munnik

Vormgeving

Circade, Zwolle

Druk

Slimdruk, Leeuwarden

Margreet Hogeterp

3 Straatkunst en gestolen tanks

Margreet Hogeterp

4 Henk Baars en Harry Pals over verklaring Kerk en Vrede

Leen van den Herik

7 Dienstplicht: toen, nu en in de toekomst

Jacob Schiere

8 De profetische uitdaging van Wayana Call-of-Life

Mark Akkerman

10 Oorlog Oekraïne is feestje voor wapenindustrie

Margreet Hogeterp

12 Muziek als vredesinstrument

Dick Boer

14 Rusland en het Westen: een poging tot analyse

Kees Nieuwerth

16 Pacifist in oorlogstijd

Rob van Essen

19 Een theologische biografie - Stanley Hauerwas

Rob van Essen

20 Column: De dood tegenspreken

21 Vredesnieuws

Margreet Hogeterp

22 Talen naar Vrede: Ettty Hillesum: een vrouw met een taak

23 Agenda

Arie de Bruin

24 Brief aan Vladimir

4x per jaar het laatste
vredesnieuws ontvangen?
Word lid of abonnee!

Straatkunst en gestolen tanks

Sinds het uitbreken van de oorlog in de Oekraïne zagen we al vele creatieve, moedige en geweldloze manieren van verzet, zoals het blokkeren van konvooien en tanks, verbodering met Russische soldaten om het moreel te verlagen en afvalligheid te stimuleren, volgehouden humanitaire hulp en zorg voor vluchtelingen en steun van de Russische anti-oorlogsdemonstranten. Op de website www.mettacenter.org staat een lijst van geweldloze verzetsacties binnen en buiten de Oekraïne. Een paar voorbeelden.

Margreet
Hogeterp

Vooraf direct na de Russische inval waren er tal van voorbeelden van geweldloos verzet te vinden op social media. Zo kreeg een koppel Oekraïners duizenden lovende commentaren toen ze gewapende Russische soldaten ongewapend van repliek dienden toen die hun huis wilden binnenvallen. Na enkele minuten dropen de soldaten af. Burgemeester Fomichev van de Oekraïense stad Slavutych, bezet door Russische troepen, werd na massaal protest vrijgelaten uit gevangenschap toen een menigte demonstranten zijn vrijlating eiste. Verdovingsgranaten en bovengronds vuur konden de ongewapende demonstranten op het hoofdplein niet uiteendrijven. De soldaten stemden er uiteindelijk mee in om te vertrekken. Inwoners van een stad Dubno in de regio Rivne en nabijgelegen dorpen maakten 2,5 ton dumplings om naar de ziekenhuizen in Kiev en de regio te sturen. Zelfgemaakt eten is een manier om zorg te tonen in dit Oekraïne.

Straatkunst als
geweldloos verzet.

Terug naar mama

'Mama! Uw (krijgsgevangene) zoon wacht op u!' schreef het ministerie van Defensie op een flyer die de woensdag na het uitbreken van de oorlog op Facebook werd geplaatst. 'Oekraïne heeft de beslissing genomen om krijgsgevangenen terug te geven aan hun moeders als ze naar Oekraïne komen'. De flyer toont een collage van soldaten van het Russische leger, met daaroverheen een vrouw in nood. 'We vragen u dit bericht te bezorgen aan de duizenden misereabele Russische moeders, wier zonen zijn gevangengenomen in Oekraïne', schreef het ministerie van Defensie in de Facebook-post.

Honderden Oekraïners blokkeerden een toegangsweg naar een kerncentrale in de buurt van Enerhodar om te voorkomen dat binnenvallende Russische troepen de controle overnamen. Velen in de groep droegen Oekraïense vlaggen, anderen parkeerden vuilniswagens en andere voertuigen op de weg om de weg te blokkeren. Een Oekraïense boer stal tijdens de aanval op zijn land een Russische tank. Op een video is te zien dat de Oekraïense boer de tank over de weg sleept. Het bijschrift bij deze video: 'Als het waar is, dan is dit de eerste tank die een boer heeft gestolen.'

Straatkunst tegen oorlog

Poolse moeders lieten kinderwagens achter op het treinstation, voor Oekraïense moeders die ze misschien nodig mochten hebben als ze met kinderen in Polen aankwamen.

Veel kunstenaars hebben aangrijpende stukken geschilderd die de strijd van de Oekraïners tijdens de Russische invasie belichten, terwijl anderen de Russische president Vladimir Poetin aanspreken vanwege de wereldwijd veroordeelde aanval. "Het was het minste wat ik kon doen, afgezien van het sturen van financiële steun", vertelde de kunstenaar die op Instagram bekend staat als WOSKerski.

Geluiden van geweldloos verzet vertegenwoordigen waarschijnlijk niet de meerderheid, maar tussen al het wapengekletter verdienen deze hoopvolle geluiden het zeker om gehoord te worden. ◀

“Niet voor Poetin, wel tegen wapengeweld”

Direct na de Russische inval in Oekraïne heeft *Kerk en Vrede* een verklaring over deze oorlog opgesteld. Voorzitter Henk Baars en Harry Pals, voorzitter van de Theologische Werkgroep, reflecteren op de totstandkoming hiervan. Wat zijn de belangrijkste punten en wat is hierin kenmerkend voor *Kerk en Vrede*?

Margreet
Hogeterp

Toen de oorlog in Oekraïne op 24 februari uitbrak, kwam *Kerk en Vrede* de volgende dag met een verklaring.

Henk Baars: “Per mail heb ik veel mensen uit het bestuur van onze organisatie, vanuit de Theologische Werkgroep en anderen uit mijn netwerk, zoals Jan Schaake, Mark Akkerman en Kees Nieuwerth, om input gevraagd. Dat leverde in een heel snel tempo hoogwaardige teksten op.”

Harry Pals: Iedereen reageerde snel en was er erg mee bezig omdat de urgentie sterk gevoeld werd. Het was een schokkend gebeuren in die eerste dagen waarin we allemaal verbijsterd en verslagen waren.”

Henk: “Ik was er ook zenuwachtig over, moet ik zeggen. Het was allemaal zo tegenstrijdig en ik dacht: welke reacties zullen we allemaal wel niet krijgen. Maar ook: het moet nu gewoon want als we het nu niet doen, zijn we geen knip voor onze neus waard. Toen heb ik op basis van al die teksten een basistekst gemaakt; deze weer rondgestuurd, daar kwamen weer allemaal reacties op en uit de mix van al deze teksten, kwam er toch een redelijk consequente verklaring naar voren, vond ik achteraf.”

Agressie veroordelen

Harry: “Eén van de punten die tijdens de discussie over de verklaring naar voren kwam, was dat het in deze tekst ook heel belangrijk was om de Russische invasie te veroordelen terwijl we als vredesbeweging meestal vooral kritiek hebben op onze eigen kant. Die veroordeling was belangrijk want we zijn natuurlijk geen verdedigers of goedpraters van deze vreselijke agressie van Rusland. Dat moest wel duidelijk zijn. We zijn tegen agressie

van welke kant dan ook. Wat niet wegneemt dat ik het wel heel sterk vind – en dat is ook een eigen punt van ons als vredesbeweging en van *Kerk en Vrede* – dat we twee keer verwijzen naar vergelijkbare acties van het Westen. Twee keer komt Irak voorbij. Heel erg goed dat dat even genoemd wordt, zonder daarmee te zeggen: de Amerikanen deden het ook, dus nu mogen de Russen het ook doen.”

Geen Poetin-Verstehers

Henk: “Dat we tegen wapenleveranties zijn, was één van de meest scherp gestelde zaken in de verklaring. Wat, zeker in de beginperiode van de oorlog, door veel mensen werd gezien als een *Poetin-Verstehen*. Daarnaast pleiten wij in de verklaring voor het demilitariseren van de Oostgrens en zijn we kritisch zijn op het toetreden van Zweden en Finland tot de NAVO.

Na het uitbrengen van deze verklaring hebben we nog de bezinningsbijeenkomst van het bestuur op Texel gehad. Toen kwam ook de vraag aan de orde: waar gaat het ons nou precies om?

Dat is het hele verhaal van de inclusieve vrede (vrede waar alle partijen deel aan hebben) en daarom moet het ook gaan over het Nederlandse defensiebeleid en de demilitarisering. We zullen dat niet snel loslaten, maar het is allemaal wel tegen het zere been van heel veel mensen op dit moment.

Toen het NRC mij belde, kregen we ook de vraag of we dan geen *Poetin-Verstehers* waren. In die tijd werden we ook wel in de hoek van Baudet geplaatst. Een paar *Kerk-en-Vrede*-leden hebben naar aanleiding van onze verklaring opgezegd. Die heb ik allemaal persoonlijk beantwoord. Gelukkig was het geen stroom van twintig tegelijk.”

Gemiste afslagen

Harry: “Ik heb ook wel discussies gehad met mensen op Facebook die mij verweten sympathie te hebben voor Poetin op het moment dat je zegt ‘we hadden dit kunnen zien aankomen. We hebben afslagen gemist.’

Na de Koude Oorlog was er ruimte geweest voor een ander veiligheidsbeleid, waar ook Rusland deel van had kunnen uitmaken.”

Henk: "Als Rusland ook deel had uitgemaakt van de NAVO, dan had je een veiligheidsstructuur gehad die er heel anders had uit gezien. Nu blijven we in oude tegenstellingen heen en weer tikken. Ik denk dat deze oorlog eigenlijk gewoon een ouderwetse strijd is tussen Amerika en Rusland en men gebruikt de Oekraïne als terrein. De EU heeft een beetje een bijrol, want Amerika stuurt de meeste wapens. Ik zie het als een Korea-achtige oorlog waarbij er, via een conflict met een bepaald land, een grotere oorlog wordt uitgevochten. Hoe lang gaat dat nog duren?"

Harry: "En die zienswijze verdwijnt helemaal in de berichtgeving. Bijna niemand heeft het daarover."

Henk: "We zijn er in het Westen altijd zo ongeloflijk van overtuigd geweest dat het een democratisch recht van een land is om te kiezen of het al dan niet bij de NAVO wil horen. Als je dat ter discussie stelt, word je meteen al helemaal als fout gezien. Maar de vraag is of individuele landen wel voldoende rekening houden met de invloedssferen die er zijn en of je daar niet heel duidelijke afspraken over moet maken."

Harry: "Ik snap heel goed dat de Oekraïne bij de EU en de NAVO wil, maar hoe begrijpelijk het ook is, de NAVO moet ook bij zichzelf nagaan of dat wel een verstandige zet is, in het geheel van hoe wij de veiligheid in Europa zien. En dan zou het helpen als je al een gezamenlijk veiligheidssysteem had. Je kunt bijvoorbeeld denken aan een organisatie als de OVSE, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa. Deze intergouvernementele organisatie van circa 55 landen in Europa, Centraal Azië en Noord-Amerika, houdt zich sinds 1973 bezig met samenwerking op het gebied van militair, economisch en humanitair beleid. Als die verder was opgetuigd

en ingevuld, hadden we een vertrouwenwekkend systeem kunnen bouwen, met permanent overleg en afspraken over onderlinge verhoudingen en verschillen. Die kans hebben we ontzettend gemist in het Westen, ondanks het feit dat mensen daar wel op hebben aangedrongen."

De-escalatie als eigenheid

Gevraagd naar de eigenheid van de verklaring van *Kerk en Vrede*, antwoordt Harry: "Als eerste is er het punt van het niet meegaan in escalatie. Dat is een geluid wat wel meer klinkt en ook vanuit wetenschappelijk en politicologisch oogpunt kun je daar het nodige over zeggen. Maar wij doen dat vanuit een afschuw, afkeer van wapengeweld en vanuit een overtuiging dat geweld nooit helpt. Dat je de andere kant op moet proberen te werken: de-escaleren. Dat vind ik wel een eigenheid van onze organisatie.

Een ander specifiek kenmerk is dat we kiezen voor pacifisme terwijl we tegelijkertijd willen kijken naar wat er in de politiek gebeurt en daarin meedenken en een kritische stem zijn. Er zijn ook pacifistische stromingen, zoals bijvoorbeeld de Amerikaanse Mennonieten, die helemaal buiten de politiek staan en een eigen geweldloze weg kiezen die principieel wordt gevolgd. Wij kiezen er naast geweldloosheid voor, om te wijzen op kansen die er liggen en die gegrepen kunnen worden, diplomatiek en politiek."

Heb je vijanden lief

Harry: "Nog een andere typerende eigenschap van *Kerk en Vrede* – en dat heb ik wel een beetje gemist in de verklaring – is dat onze standpunten gebaseerd zijn op de Bijbel en de boodschap van Jezus. Even na Aswoensdag heb ik gesproken tijdens een demonstratie in Den Haag die georganiseerd was door de SP en de Partij voor de Dieren. Ik ben daar gaan staan met een paarse stola en een vredesvlag

Links:

Harry Pals: "We zijn natuurlijk geen verdedigers of goedpraters van de vreselijke agressie van Rusland."

Rechts:

Henk Baars: "Dat we tegen wapenleveranties zijn, is tegen het zere been van veel mensen."

om me heen. Waarmee ik wilde zeggen: ik kom hier vanuit de kerk en met de boodschap van Jezus die zegt: 'Heb je vijanden lief'. Veel mensen denken dan: Heb je vijanden lief? Nu even niet hoor! Wij zeggen dan: Ja, nu even wel! Met zo'n geluid zijn niet meteen de problemen opgelost, maar er is wel een scherpere neergezet en het is wel van waaruit wij dingen zeggen. Ik vond het belangrijk om dat op zo'n demonstratie te laten zien en ik denk dat mensen het ook begrijpen en daar respect voor hebben als je dat erbij haalt. Het roept toch wel iets op als je daaraan refereert. Sommige mensen komen dan naar je toe en zeggen: 'Goed hoor, inderdaad, dat hoort bij het christelijk geloof.' In de verklaring had daar misschien nog wel wat meer over kunnen worden opgenomen, hoewel er aan het einde wel een oproep wordt gedaan aan de kerken."

Henk: "De Raad van Kerken heeft ook heel snel gereageerd op de verklaring bij monde van de voorzitter Geert van Dartel, die aangaf onmiddellijk contact te hebben gezocht met de Wereldraad van Kerken en met de Russisch-Orthodoxe Kerk. Al hebben we daar verder niet veel meer over gehoord. Dat valt me wel op: dat er zowel kerkelijk als diplomatiek eigenlijk niet veel gebeurt. Je zou verwachten dat alle diplomatieke kanalen onder hoogspanning functioneren. Als dat al zo is, dan komt er heel weinig of niks naar buiten."

Recht op dienstweigering

Harry: "Tot slot zijn er nog een paar dingen die ik wezenlijk vind voor een organisatie als *Kerk en Vrede*. Het eerste is aandacht vragen voor het recht op dienstweigering. In Rusland is dat recht heel ver weg, waarvan wij zeggen: dat moet er weer zijn. Maar ook in Oekraïne staat dat onder druk. Mensen die op een andere manier dan met wapens het vaderland willen verdedigen hebben die vrijheid op dit moment eigenlijk niet. Terwijl dat

in het internationale recht wel zo verankerd is. Op dat punt kunnen wij ook de Oekraïense regering aanspreken.

Ten tweede vind ik het stimuleren van gewelddoos verzet echt bij onze organisatie horen. De Oekraïense Pacifistische beweging is klein, maar we kennen daarbinnen mensen, die met gewelddoos initiatieven komen en die laten zien dat gewelddoos verzet mogelijk is."

Op de vraag hoe realistisch het is om in deze tijd pacifistisch te zijn, reageert Henk: "Men zegt altijd dat pacifisten niet realistisch zijn. Voor mij is pacifisme een sterke stimulans om nog eens goed na te denken over de problemen. Want iets doen wat eigenlijk niet kan, is precies de boodschap van Jezus. Die boodschap dwingt me om erover na te denken en mijn positie te bepalen. Maar een pacifist is ook een activist: nadenken leidt tot actie. Je blijft niet aan de kant staan."

Andere wegen zoeken

Harry: "Ja, een pacifist is iemand die actief zoekt naar andere manieren van reageren op geweld. Trouwens: alsof de wegen van geweld tot nu toe wél realistisch gebleken zijn; alsof die zo enorm hebben geholpen dat we daar vooral mee door moeten gaan. Het is nu toch wel duidelijk dat we daar niet verder mee komen. En dan wordt er vaak gezegd: ja, dat willen wij wel, maar de anderen willen dat niet. En dan kun je vragen: maar bij welke systemen denk jij allemaal betrokken te zijn? Door je koopgedrag, de bondgenootschappen, alle lijntjes die er lopen.

Wij zitten ook tot onze nek in allemaal gewelddadige structuren. Laten we daar maar eens mee beginnen in plaats van denken dat het nodig is om ons altijd maar met geweld teweêr te stellen. Zo'n tweedeling maakt de wereld wel overzichtelijk, maar het helpt totaal niet. Laten we zoeken naar andere wegen." ◀

Harry Pals: "Tijdens een demonstratie in Den Haag stond ik daar met een paarse stola en een vredesvlag om me heen."

Dienstplicht: toen, nu en in de toekomst

Sinds de oorlog in Oekraïne is het begrip 'dienstplicht' weer bij velen onder de aandacht gebracht, waarbij zowel in Rusland als Oekraïne vooral de nadruk lag op het woord 'plicht'. Bezorgde Nederlanders vragen zich ook steeds vaker af of de dienstplicht ook in ons land terugkomt.

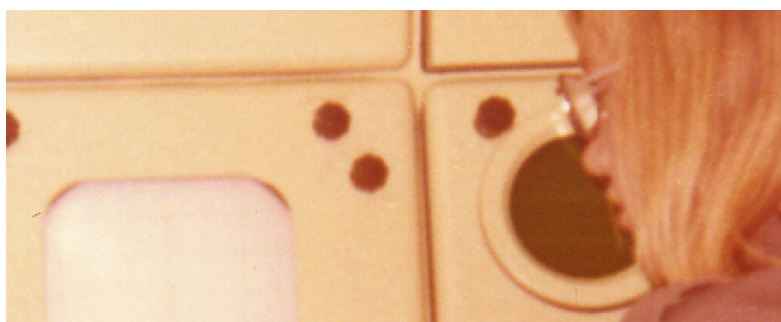
Leen
van den Herik

Tot mei 1997 werd iedere Nederlandse jongen in het twintigste levensjaar opgeroepen om zich te komen melden voor een lichamelijke en geestelijke keuring voor het vervullen van de militaire dienstplicht van circa vijftien maanden. Dat gold ook voor mij. Deze keuring, te midden van leeftijdsgenoten, kreeg een bijzondere lading door de vele verhalen en suggesties die door medekeurlingen werden gedeeld om in aanmerking te komen voor een mogelijke afkeuring. De eenvoudigste manier was het beroep op 'broederdienst': vrijstelling die je kreeg als je al twee broers had die de dienstplicht hadden vervuld. Verder bleken er tal van minder gewenste aandeningen te bestaan die in het uiterste geval konden leiden tot een afkeuring op grond van geestelijke instabiliteit (S5). Dat dat voor je latere maatschappelijk loopbaan negatieve consequenties kon hebben, werd er niet bij verteld.

Dienstplicht toen

Naast de lichamelijke en geestelijke keuring werd een overzicht gemaakt van opleiding en vaardigheden in verband met de voor het leger meest geschikte stationering. Vanwege mijn administratieve opleiding leek de afdeling administratie bij de landmacht mij het meest voor de hand liggend. Dat had ik dan ook als voorkeurplaats opgegeven. Dit meedenken met de defensiestructuur liep echter ook op niets uit, want mijn 'logische' plaatsing werd genegeerd en ik bleek voorbestemd te zijn voor een technische opleiding bij de luchtmacht.

Leen van den
Herik als jonge
dienstplichtige.

Een poging om van deze onderbetaalde en geschoffeerde positie iets beters te maken door mij op te geven voor de pilotenopleiding liep vast op het herkeuringsresultaat: ongeschikt als officier! Dus dan maar na mijn diploma naar Schaarbergen en na zes weken soldaatje-spelen ook nog eens zes weken theoretische radartechniek, gevolgd door twee maanden praktijkstage bij mijn toekomstige NAVO-legeronderdeel in Duitsland. Een jaar later mocht ik wegens beoogde studie vervroegd de dienst verlaten en als luchtmachtspecialist hoefde ik ook niet op herhaling te komen. Kortom: klus geklaard.

Er waren ook weldenkende jonge mannen met principiële bezwaren die zich afmeldden als 'dienstweigeraar'. Dat had tot gevolg dat er vervangende dienstplicht moest worden vervuld. Bij weigering was een gevangenisverblijf het vooruitzicht.

Zweeds model

Momenteel ontvangt iedere jongere die 18 jaar wordt bericht over zijn inschrijving als 'dienstplichtige', echter met de toevoeging dat dit is opgeschort en dat effectuering dus (nog) niet aan de orde is. Niet alleen de nabijgekomen oorlog, maar vooral ook de al jarenlange personele krapte in de Nederlandse krijgsmacht, hebben het onderwerp 'dienstplicht-reactiveren' weer op menige politieke agenda gezet. CDA'er Derk Boswijk pleit voor een vorm van *dienstrecht* naar Zweeds of Noors model. In Zweden wordt iedereen opgeroepen, maar daarna volgt een selectie: alleen de echt gemotiveerde jongens en meisjes krijgen een militaire basisopleiding voor ongeveer een jaar.

Kerk en Vrede zal nauwgezet alle ontwikkelingen rond de dienstplicht en de beoogde invulling hiervan blijven volgen en analyseren. Daarnaast blijven we in samenwerking met andere dienstplicht-kritische personen en organisaties en via *Vredesspiraal*, nieuwsbrieven en website informatie aanbieden om mensen die concreet willen kiezen voor vrede en tegen oorlog met raad en daad bij te staan. ◀

Bron: 'Nooit tegen ons geweten',
Kerk en Vrede i.s.m. Narratio, Gorinchem.

Leven-en-Schepping in woeste ledigheid

Door het project 'Wayana Call-of-Life' probeert Doopsgezind WereldWerk antwoorden te vinden op vragen die te maken hebben met de uitbuiting en 'verkrachting' van Moeder Aarde. Tijdens het elfde Assemblee van de Wereldraad van Kerken, die dit jaar van 31 augustus tot 8 september in Karlsruhe gehouden wordt, zullen de betrokkenen bij Call-of-Life iets van hun persoonlijke pelgrimage zichtbaar maken en delen.

Jacob J. Schiere
en rev. Miguel
A. Salaníc Ruíz
respectievelijk
verbonden aan
het Doopsgezind
WereldWerk en
secretaris inheems
pastoraat CLAI-
AELAPI

In 2011 ben ik (red. Jacob Schiere), vanuit het doopsgezind WereldWerk op bezoek bij het inheemse Wayana-volk in Apetina dat daar sinds mensenheugenis leeft aan de oevers van de Tapanahoni-rivier, in het grensgebied van Suriname, Frans-Guyana en Brazilië. Op uitnodiging van de Wayana en samen met collega's van de Noord-Amerikaanse vredestraditie, zoeken wij naar antwoorden op de desastreuze gevolgen van moderne goudwinning voor milieu en mens 'in naam van economische ontwikkeling'. In het onderzoek en de daaropvolgende lobby klinkt tijdens diverse gelegenheden een onverwachte en originele 'Roep van Leven': inheemse stemmen van de Tapanahoni, van het VN-forum van inheemse volkeren (New York, 2012), van de Latijns-Amerikaanse Inheemse oecumene CLAI-AELAPI (Pujilí, 2013) en ten slotte van de Wereldraad van Kerken (Busan, 2013). Wayana Call-of-Life is als een eigen 'Pelgrimage van Gerechtigheid en Vrede': een voorzichtige zegen van Leven-en-Schepping temidden van ontzetting over dood-en-verderf, woestheid en leegte.

Gastvrijheid

Deelnemers aan de elfde Assemblee worden uitgenodigd om iets van hun persoonlijke Pelgrimage zichtbaar te maken en te delen door middel van het zogenaamde 'Gastenboek', zoals pelgrims in een herberg die vertellen vanwaar ze komen. Gastvrijheid als eerste en belangrijkste les van onze route! De uitnodiging verloopt langs de drie lijnen die zich bij de lobby van het project aftekenden:

1. Vertel iets over hoe je verbonden bent met Leven-en-Schepping; over het landschap waar

je leeft en de rivier die je water geeft en je afval opneemt.

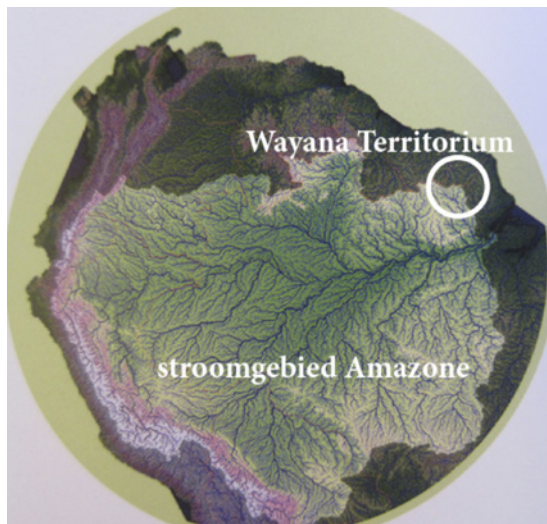
2. Noem een naaste (persoon en/of plek) die je kent en zou willen voorstellen in het Karlsruhe-verhaal van 'Verzoening en Eenheid'. In lijn met één van Jezus' verhalen noemen we 'je naaste' de-mens-die-barmhartigheid-toont: Samari-taan Arabier, Wayana, Quiché of Noorderling.
3. Breng iets eigens mee van Leven-en-Schepping, als gebaar van overvloed en verwondering: een goede wijn, een jonge maiskolf of een nieuw geweven doek. Of, in geval van natuur- of mensenramp, iets als een granaatscherf of een giftige kluit aarde: woeste ledigheid.

Contrast

Dit Gastenboek-idee groeide in het contrast van Leven/Schepping en onmacht/ontzetting zoals die ook in Jezus' dagen werd gevoeld in hypocrisie, uitbuiting, uitsluiting, ziekte, honger, afpersing en roof. Daartussendoor leefden schaarse 'rabbi's van Leven', zoals Jezus van Nazareth, en ongetwijfeld vele moedige onverwachte naasten zoals die ene Samaritaan. In zijn verhaal komt wonderlijk genoeg het slachtoffer nauwelijks in beeld en de overvaller geheel niet. Door de evangeliën heen lijken de wereldse machthebbers slechts een deel van het verhaal: Herodes, de boze heer van de talenten, de stadhouder en zelfs de keizer domineren. Soldaten worden genoemd met verwachting (extra mijl) of verwondering (het geloof van de centurion die zorg heeft om zijn slaaf).

Tegenkracht en Profetische uitdaging

De tweede belangrijke les van de Call-of-Life-route betreft tegenkracht en boosheid die alle persoonlijke gastvrijheid bruuskeert met institutionaliserende vijandschap, zonder menselijk gezicht en ver weg van herbergen met verbindende pelgrimsverhalen. In deze context van gewetenloze agressie tegen Moeder Natuur begon Wayana Call vanuit een boosheid over foute heersers en praktijken te zoeken in de profetische traditie die wetten en hun grondslagen toetst aan gerechtigheid, vrede en schepping. En o, wonder, de gastvrijheid van vele onverwachte en naamloze Samaritanen heelde de eerste schrik en vermenselijkte de weg.

Zeker ook inheemse intuïtie, analyse en moed verscherpte het strategisch inzicht.

Overheersing als heilige taak

Overheersing of kolonisatie is altijd en overal onder mensen geweest, meestal als opportunistische privé-onderneming maar ook gerechtvaardigd door allerlei wettelijke kaders. Ruwweg duizend jaar geleden verdwaalt ook de kerk van Rome in kwesties van wereldlijke en territoriale heerschappij.

Met de ontdekking van de Canarische Eilanden komt de vraag op: wat te doen met werelddelen en bevolkingsgroepen die niet christelijk of islamitisch zijn? Portugese heersers besluiten met de Romeinse paus dat het beter is 'voor die wilden' om onderworpen te worden aan een Christelijke Heer dan te leven in zonde. Zowel de mensen als het land (beide 'wild en ongeciviliseerd') vallen daarmee onder Portugees-Roomse heerschappij. Niet als privilege, maar als heilige taak/kruistocht. Dit besluit uit 1453 (Lisboa/Rome) wordt bekend onder de term '*Framework of Dominance*' (plicht van overheersing).

Woeste ledigheid

Onder invloed van Columbus' eerste reizen, gaat men vermoeden dat er nog veel meer onbekende werelddelen gevonden zullen worden. Dit leidt in 1493 tot de *Doctrine of Discovery* (recht van eerste ontdekking), wat inhoudt dat hij, die een nieuw gebied als eerste ontdekt, de bevolking en het land mag/moet onderwerpen, voor het heil van Gods schepping.

Zo wordt dus langzaam en zeker het idee van overheersing 'als door God gegeven' verankerd in wetten die een eigen leven gaan leiden als juridisch kader van koloniale praktijken die de voedingsbodem vormen voor het onmenselijke gezicht van overheersing. In haar voetspoor

eigenen private mensen en naamloze corporaties zich het recht toe om naar eigen inzicht te beschikken over de schepping in de vorm van menselijke en natuurlijke hulpbronnen die leiden tot woeste ledigheid: desastreus!

In 1991 stuit ik (red. Jacob Schiere) zelf voor het eerst zelf op de consequenties van hiervoor genoemde mentale en legale inperkingen van gastvrijheid. Als architect word ik betrokken bij de planning van nederzettingen voor de semi-nomadische Innu aan Labradors oostkust. Deze oorspronkelijke bewoners kunnen geen hypotheek krijgen voor bouwpercelen omdat hun kuststrook formeel eigendom is van de Britse kroon. In naam van diezelfde kroon worden tijdloze rivieren en oerbossen geëxploiteerd voor waterkracht en papier- en constructie-industrie. Ergens daar begint mijn zoektocht langs heel wat gastvrije herbergen, pelgrimsverhalen en systematische studies om te leren zien hoe diep de ongelijkheid in onze wereld is geworteld.

Samen op weg

Door het gezelschap van de Wereldraad van Kerken – gastheer in Karlsruhe en medepelgrim in de vredestraditie – groeit Wayana Call-of-Life. Vier Wereldraad-momenten spelen hierbij een belangrijke rol.

Het eerste moment is de stichtingsassemblee in 1948 in Amsterdam waar vergaderd wordt op de puinhopen van WOII met de uitgesproken verwachting "dat Christenen van verschillende landen geen oorlog tegen elkaar mogen voeren". Het tweede moment speelt tussen de vijfde assemblee in Nairobi (1975) en de zesde assemblee in Vancouver (1983). Daar groeit de aandacht voor mensenrechten en heelheid van de schepping, mede in antwoord op stemmen vanuit de dan dekoloniserende wereld. Het derde moment is in 1988, in Granvollen, Noorwegen, waar een bijzondere werkgroep voorstelt om met nadruk óók te luisteren naar andere tradities dan alléén de Heilige Schrift en te leren denken over 'Schepping als basis van Gerechtigheid en Vrede'.

Tot slot besluit de tiende assemblee in Busan (2013) tot een Pelgrimage van Gerechtigheid en Vrede; 'nadrukkelijk sámen op weg, als logische stap in de voortgaande ontdekking van gedeeld kerkelijk inzicht' – Gehele Schepping/Gedeeld Huis, als voorhoede van een geloof dat het Koninkrijk reeds onder ons aanwezig weet, als scheppende kracht. ◀

Oorlog Oekraïne is feestje voor wapenindustrie

Direct na de Russische inval in Oekraïne schoten de beurskoersen van grote wapenbedrijven pijlsnel omhoog. Aandelen van grote Amerikaanse en Europese wapenbedrijven werden binnen korte tijd soms 25 tot 50 procent meer waard. Oorlogen of enkel toenemende spanningen, waar wapenfabrikanten zich openlijk over verheugen, leiden natuurlijk wel vaker tot nieuwe winstmogelijkheden en stijgende koersen, maar is nu helemaal reden tot een feeststemming. Wat is de reden daarachter?

Mark Akkerman

De oorlog in Oekraïne heeft verdergaande consequenties dan enkel hoop op meer afzet vanwege dit conflict op zich. Er wordt een ongekende hoeveelheid wapens uit met name NAVO-landen aan de Oekraïne verstrekt. Om deze snel te kunnen leveren, werden deze in eerste instantie onttrokken aan bestaande arsenalen van de krijgsmachten van de betreffende landen. Deze worden daarna dan weer aangevuld met extra bestellingen bij de wapenindustrie. Na enkele weken oorlog werd deze industrie ook rechtstreeks gevraagd om wapens te leveren. In Nederland openden de overheid en de lobbyorganisatie van de wapenindustrie, de NIDV, al kort na de start van de oorlog een speciale helpdesk voor wapenexporten naar Oekraïne.

Hogere militaire uitgaven

Belangrijker voor de industrie zijn echter de lange-

termijngevolgen. De Duitse aankondiging om honderd miljard euro extra in de krijgsmacht te steken, was de belangrijkste katalysator voor de stijgende beurskoersen. Temeer daar deze verhoging bij vele Europese landen navolging vond, zonder dat er expliciet concrete bedragen werden genoemd.

De wapenindustrie kan erop rekenen dat er de komende jaren wereldwijd honderden miljarden euro's extra in militaire uitgaven gestoken worden, waarvan een groot deel voor nieuwe wapenaankopen. De redenen hiervoor beperken zich overigens niet tot 'Rusland' en een nieuwe Koude Oorlog. Zo kondigde Australië nieuwe grote wapenaankopen aan onder verwijzing naar de vermeende dreiging van China.

Veel NAVO-landen zeiden (versneld) te gaan voldoen aan de in 2006 binnen de NAVO gemaakte afspraak om jaarlijks twee procent van het Bruto Binnenlands Product aan de krijgsmacht te besteden. Ook in Nederland gingen daar stemmen voor op. Hoewel in het nieuwe regeerakkoord al forse uitgavenstijgingen voor defensie waren opgenomen – zo'n drie miljoen euro per jaar – moet hier volgens een ruime Kamermeerderheid nog zo'n twee miljard euro per jaar bij. Wederom kassa voor de wapenindustrie, ook omdat een subafpraak bij de NAVO omtrent de tweeprocent-norm inhoudt, dat minimaal twintig procent van de uitgaven aan aanschaf en ontwikkeling van nieuwe wapens wordt besteed.

Met meer wapens wordt de wereld er niet veiliger op.

Europees niveau

Ook op EU-niveau gaan de sluizen verder open. De wapenindustrie stond daar de laatste jaren al goed op de kaart, vooral door de introductie van het Europees Defensiefonds, dat in de periode 2021-2027 zo'n acht miljard euro beschikbaar heeft voor militair onderzoek en de ontwikkeling van nieuwe militaire technologieën en wapens. Het ligt voor de hand dat dit bedrag opgehoogd gaat worden.

Dat geldt ook voor de Europese Vredesfaciliteit, een instrument buiten het officiële EU-budget om, dat bedoeld is om kosten voor EU-missies en voor militaire steun aan derde landen te financieren. Dat laatste is aan de orde bij grootschalige wapensteun aan Oekraïne, waarvoor nu het totale budget voor het fonds voor de jaren 2021-27 al verhoogd werd. De Vredesfaciliteit wordt gevuld met rechtstreekse bijdragen van de EU-lidstaten.

Dit voorjaar stonden enkele cruciale beleidsstukken op de EU-agenda. Zo werd het Strategisch Kompas, het defensiebeleid voor de komende tien jaar, aangenomen. Hierin wordt, mede vanwege de oorlog in Oekraïne, de belangrijke rol van de wapenindustrie voor het bereiken van 'strategische autonomie' (lees: minder militaire afhankelijkheid van de Verenigde Staten) benadrukt en gesteld dat deze meer ondersteuning moet krijgen.

Regels afzwakken

Meer steun voor de wapenindustrie komt niet alleen tot uitdrukking in geld. Europese wapenexportregels – toch al ruimte latend voor voortdurende leveranties aan landen in oorlog, autoritaire regimes en mensenrechtenschenders – staan onder druk. De Europese Commissie en diverse lidstaten, waaronder Nederland, willen dat er minder exportbeperkingen komen, vooral voor wapens die in samenwerking tussen meerdere landen worden gemaakt. Alleen het land waar het wapen samengesteld wordt zou dan nog toestemming hoeven te geven voor verdere export naar landen buiten de EU. Omdat EU-lidstaten bestaande EU-wapenexportcriteria heel verschillend interpreteren, zou zo'n beleid al snel leiden tot een 'race to the bottom': wapenfabrikanten zorgen dat wapens geëxporteerd worden vanuit een land dat de regels soepel toepast. Op Europees niveau speelde zich eveneens een discussie over het al dan niet 'duurzaam' zijn van investeren in de wapenindustrie. Nieuw zogenaamd 'taxonomie'-beleid moest algemene richtlijnen geven over of bepaalde bedrijfstakken als 'duurzaam' of 'niet duurzaam' beschouwd moeten worden. Tot zijn grote woede stond de wapenin-

dustrie daarbij eerst aan de verkeerde kant. De lobby om dit te wijzigen kreeg door de oorlog een stevige wind in de rug. Opeens kunnen wapenbedrijven zich profileren als de 'good guys', als de enige bedrijven die in staat zijn in de middelen te voorzien om het Grote Kwaad genaamd Rusland te stoppen. Diverse banken en pensioenfondsen kondigden expliciet aan weer, of alsnog meer in de wapenindustrie te gaan beleggen.

Kernwapens

Nu hield 'niet beleggen in de wapenindustrie' bij veel vermogensbeheerders in dat ze slechts producten van bepaalde soorten wapens – 'controversiële' wapens als landmijnen, biologische en chemische wapens en munitie met verarmd uranium – uitsloten. Het is in die zin vooral ook de vraag of de deur weer opengaat voor kernwapenbedrijven. Die zijn de afgelopen jaren door steeds meer, maar nog lang niet alle, banken en pensioenfondsen uitgesloten. In de praktijk betekent dit dat de grootste wapenbedrijven ter wereld, zoals Lockheed Martin, Boeing, Airbus en Thales, allemaal uitgesloten zijn.

De aankondiging, al in de eerste fase van de oorlog, van het regime van Poetin, dat het de Russische kernwapens op alert ging zetten kan ook hier voor een kentering zorgen, vanuit het idee dat ook westerse kernwapens daarmee meer in hun bestaan gerechtvaardigd lijken te worden. Mogelijk kernwapengebruik was de afgelopen jaren, in het kader van oplopende spanningen met Rusland, alweer een grote rol in de algemene NAVO-strategie gaan spelen. De Amerikaanse kernwapens op Europese luchtmachtbases, zoals het Nederlandse Volkel, worden vanaf deze zomer vervangen door nieuwe, 'beter inzetbare' typen. Een gevaarlijke verlaging van de inzetdrempel. En wederom een gunstige stap voor de wapenindustrie. Zo kondigde Duitsland aan alsnog peperdure F35-gevechtsvliegtuigen te zullen aanschaffen vanwege de compatibiliteit met deze kernwapens.

Wapens leveren toelaatbaar?

De vraag of het leveren van wapens aan Oekraïne toelaatbaar is, leverde ook binnen de vredesbeweging veel discussie en verschillende standpunten op. Dat is een belangrijke discussie, waarin we gedwongen worden over onze uitgangspunten na te denken. Laten we echter niet vergeten te kijken naar de gevolgen van de oorlog op langere termijn. Alles wijst erop dat de wapenindustrie de grote winnaar gaat zijn. Met meer wapens, het nog meer onttrekken van geld voor sociale en groene uitgaven en nog meer invloed van de industrie op beleid wordt de wereld er echter niet veiliger op. ◀

Muziek als vredesinstrument

Op 25 februari 2022, een dag na de Russische aanval in de Oekraïne, verzamelden zich ongeveer drieduizend mensen – muzikanten en zangers, maar ook tal van sympathisanten – voor de Brandenburger Tor in Berlijn voor een gezamenlijke avond ‘muziek maken voor de vrede’. Een protest-concert dat velen kippenvel zal hebben bezorgd. Berlijnse koren zongen onder andere John Lennons *Imagine*, en de canon *Dona nobis pacem*. Wat is de kracht van muziek in tijden van oorlog en hoe kan muziek helpen bij vredesprocessen?

Margreet
Hogeterp

Het bestaan van muziek is bijna zo oud als de evolutie van een mens en in tijden van oorlog en rampspoed hebben mensen altijd muziek en liederen gevonden om over de verschrikkingen van de oorlog te zingen. In de Psalmen van de Bijbel, in liederen, in de vredesbeweging. Als troost, afleiding, verzet; als een manier om mentaal overleefd te blijven, om geloof uit te drukken of taal te vinden voor wat niet gezegd kan worden. Muziek kan ook als vreedzaam middel worden ingezet. Kofi Annan, voormalig Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties zei ooit: “Muziek springt over taalbarrières en verenigt mensen met heel verschillende culturele achtergronden. En dus kunnen alle mensen door middel van muziek samenkomen om de wereld een meer harmonieuze plek te maken.”

Samenzang in loopgraven

Voorbeelden daarvan zijn er genoeg te vinden. Zo vond een legendarisch staaltje *community singing* plaats op 24 december 1914 – de eerste kerstavond in de loopgraven. Aan een Noord-Franse linie ver-rasten Duitse soldaten hun Engelse tegenstanders met kerstliederen in plaats van artillerievuur. De Britten antwoordden met hun eigen kerstreper-toire, waarop samenzang volgde: even was het vrede.

In Dar Es Salaam, Tanzania, wordt muziek veel-vuldig als mechanisme ingezet om sociale en poli-tieke issues aan de orde te stellen en wordt hiphop voor en door jeugd gebruikt als educatietool om over werkloosheid, corruptie, klassenverschillen, Aids en andere problematiek te leren. Het ‘Peres

Centre for Peace’ in Israël brengt mensen uit Israël en Palestina samen om gezamenlijke theater-projecten te maken en dialoog aan te wakkeren. In de Filipijnen toeren theaterartiesten rond Mindanao om met hun performances het con-cept van vreedzame co-existentie tussen moslims, christenen en indigenous communities te intro-duceren.

De bekende Britse zanger John Lennon gebruikte in zijn vredesactivisme muziek die zoveel impact had, dat de oorlogsplegers het niet konden uitstaan en hem van het leven wilden beroven. Zelfs decennia later leeft Lennons muziek nog steeds voort en wordt ze door hedendaagse zangers in de VN uitgevoerd in een poging de vrede te bewaren.

Geesten verheffen

Naast het verenigen van mensen, biedt muziek een unieke benadering van vredesopbouw, die het potentieel heeft om gemeenschappen te helpen de vele stadia van conflicten op een meer con-structieve en creatieve manier aan te pakken. Natuurlijk maakt muziek op zichzelf geen einde aan oorlogen, elimineert ze geen structurele ongelijkheden of heelt ze diepe psychologische wonden. Wat muziek echter wel doet, is ons be-trekken bij een denkproces. Voormalig president van Zuid-Afrika en voorvechter van sociale ge-lijkheid en geweldloosheid Nelson Mandela zei daarover: “Kunstenaars bereiken gebieden die ver buiten het bereik van politici liggen. Kunst, vooral entertainment en muziek, wordt door iedereen begrepen, en het verheft de geesten en het moreel van degenen die het horen.”

De manier waarop muziek maken de essentiële menselijkheid van de meest onbereikbare mensen bereikt en naar boven haalt, plaatst het in directe tegenstelling tot politiek geweld, dat de menselijk-heid en individualiteit van zijn slachtoffers ont-kent. Muziek kan dit mogelijk maken. Mensen die anders op onderdrukking zouden reageren met geweld en agressie om een stem te hebben en hun problemen aan een groter publiek bloot te stellen, kunnen hun stem kwijt in muziek. De Arabische hiphopartiest Mana legt dat als volgt uit: “Met hiphop kun je grenzen verleggen. Als vrouwelijke Iraans-Amerikaanse kan ik ook een stem zijn voor

vrouwen die in de gevangenis kunnen belanden als ze sommige van deze dingen zouden zeggen.”

Bruggen slaan

Net zoals muziek veel groepen de moed en de middelen heeft gegeven om onrecht aan de kaak te stellen en op te komen voor hun rechten, heeft het ook een brug geslagen tussen afwijkende groepen. Hoewel er zeker gevallen zijn waarin muziek is gebruikt bij de vorming van agressieve identiteiten, kunnen muzikale waarden ook worden ingezet om tolerantie te bevorderen door de nadruk te leggen op overeenkomsten in de muziekpraktijk. Muzikanten en zelfs luisteraars kunnen worden samengebracht door hun ervaring van gedeelde muziek.

Een mooi voorbeeld hiervan vinden we bij Hutu- en Tutsi-drummers in Burundi. Door het ritme van de trommel te delen, zijn nieuwe vertrouwens- en solidariteitsrelaties gecreëerd en onderhouden, en heeft het zelfrespect dat door middel van drummen is verhoogd, geleid tot persoonlijke transformatie. Deze drummers gaan verder dan de taal en hebben een manier gevonden om met elkaar in contact te komen via een gedeeld ritme. De Chinese drummer en leraar Nicholas Kotei Djanie zegt: “Drummen helpt mensen om samen te bewegen, samen te ademen, en dat is waar hun verbinding begint. Het drummen creëert een belichaamde ervaring van hoe we met elkaar verbonden zijn.”

Muziek is een zich voortdurend aanpassend proces dat mensen zowel volgt als leidt door een reis van angst, liefde, verdriet, herinnering en trots en brengt invloeden samen die zonder muziek niet vanzelf zouden samen komen. Zo had niemand ooit gedacht dat Iraanse jongeren op een dag hiphopmuziek zouden gebruiken om hun identiteit en wereldbeeld uit te drukken, of dat Afrikaanse, Amerikaanse en Ierse muziek zouden samensmelten in de prachtige plechtige traditie van bluegrass. Door deze kracht van muziek te erkennen om ons door tijd, ruimte, etniciteit en identiteit te verbinden, kunnen we de verenigende effecten ervan doelbewust en effectief beter benutten.

Muziek als heler

Samen met zijn rol in sociale verandering en verzoening tussen groepen, is muziek misschien het meest bekend om zijn potentieel in traumaheling. Naast de specifieke reikwijdte van vredesopbouw, heeft muziektherapie een lange geschiedenis in het helpen van mensen om terug te keren uit de diepten van verschillende vormen van trauma. Muziektherapie begon al in het klassieke Griekenland en kwam na de Tweede

Muziek brengt invloeden samen die zonder muziek niet vanzelf zouden samen komen.

Wereldoorlog officieel als beroep naar voren.

De doelen en effecten van muziektherapie sluiten nauw aan bij die van vredesopbouw, gericht op het opbouwen van relaties, revalidatie, stemverheffing en verbetering van de kwaliteit van leven. Veel van de mensen met wie we werken als vredestichters lijden vaak herhaaldelijk en diep onder trauma's.

Waar trauma mensen vaak van hun stem en identiteit berooft, is muziek herstellend. Of het nu gaat om een collectief of individueel trauma, muziek kan mensen in staat stellen pijn en verlies te uiten en identiteit en eigenwaarde te herstellen. Programma's zoals Save the Children's Healing And Education through Art (HEART)-programma en World Vision's Creative Activities for Trauma and Stress Diminishment beginnen dit potentieel te erkennen. Door meer nadruk te leggen op muziek en kunst bij het helen van trauma's, kunnen vredesopbouwende organisaties gemeenschappen in staat stellen deel te nemen aan een genezingsproces en helpen hun stem te vinden na decennia van stil lijden. ◀

Rusland en het Westen: een poging tot analyse

De ineenstorting van de Sovjet-Unie betekende voor Rusland het einde van haar veiligheidszone die tot dan toe erkend was. Ook als Rusland binnen die veiligheidszone hardhandig ingreep (zoals in 1956 in Hongarije en in 1968 in Tsjecho-Slowakije), was het duidelijk dat de VS daar geen oorlog om zouden voeren. Logisch dat Rusland na 'de val van de muur' de bevestiging wilde krijgen dat deze veiligheidszone intact zou blijven onder de gewijzigde omstandigheden.

Dick Boer
theoloog en
voormalig lid van
de Theologische
Werkgroep

Aanvankelijk had het Westen begrip voor Ruslands behoefte aan bevestiging van de huidige veiligheidszone. In 1990 verklaarde toenmalige minister van de VS, James Baker, dat de NAVO 'no inch' in oostelijke richting zou opschuiven. Toen het Westen zich vervolgens niet aan de overeengekomen veiligheidszones hield, had het door de shocktherapie (Naomi Klein) verzwakte Rusland niet de macht zich daartegen te verzetten. Tsjechië, Polen, Hongarije, de Baltische staten, Slowakije, Slovenië, Roemenië, Kroatië, Albanië en Noord-Macedonië werden lid van de NAVO.

Invloedssferen uit de tijd?

Pas toen Poetin aan de macht kwam kon Rusland weer enigszins gaan ageren als de grootmacht die de Sovjet-Unie geweest was – en van de VS niet meer mocht zijn. Vanaf dat moment werd het voor het Westen de vraag of zij met deze uitbreiding van de NAVO door zou gaan, of ook Oekraïne, Georgië en Wit-Rusland lid zouden mogen worden. Een tijdlang bleef dat omstreden. In *Buitenhof* vertelde de voormalige secretaris-generaal van de NAVO, Jaap de Hoop Scheffer, over een conferentie in Boekarest in 2008, toen alle relevante staten, dus ook Rusland, het hadden over een mogelijk NAVO-lidmaatschap van Oekraïne. Poetin maakte De Hoop Scheffer in een *tête-à-tête* duidelijk dat dat een *no go* was. Daaraan voorafgaande had Merkel onmiskenbaar duidelijk gemaakt dat dat lidmaatschap voor Duitsland onaanvaardbaar was. Toen Polen en de Baltische staten daarop aandrongen, zei zij volgens De Hoop Scheffer: "Ich bin Deutschland." Ook de adviseurs van president George W. Bush

waren tegen. Maar Bush drukte door en Oekraïne kreeg de vrijheid het lidmaatschap aan te vragen. Vervolgens stelde het Westen de situatie zo voor, alsof het denken in invloedssferen uit de tijd was en Oekraïne zelf moest weten of het zich bij de NAVO aansloot en de NAVO verplicht was daaraan gevolg te geven. Maar Ko Colijn schrijft daarover terecht in een artikel in het *NRC*: 'Oekraïne afdoen als een soeverein land 'dat zijn eigen keuzes mag maken' of Rusland als een land dat geen 'invloedssfeer' meer heeft in de 21e eeuw is helaas klets-koek.'

Poetin nam het recht
in eigen hand en bleek
de agressor die het
Westen allang van
hem gemaakt had.

Militaire reus

Maar volgens mij heeft het Westen met het tromgeroffel en wapengekletter iets anders op het oog. Want wat staat al geruime tijd op de agenda van de EU? Dat deze pas een echte grootmacht is wanneer zij beschikt over een leger. Oftewel, in de woorden van De Hoop Scheffer: dat de EU niet alleen economisch, maar ook militair een reus wordt. Daar moeten de geesten rijp voor worden gemaakt. Daarom verschijnen er in onze media permanent commentaren waarin dat bepleit wordt. Daarom is het ook (ideo)logisch dat Rusland (en hetzelfde geldt voor China) weer wordt geframed als de vijand voor wie wij niet bang genoeg kunnen zijn. Maar er spelen ook andere zaken. Zoals: de VS zien hun, toch al afbrokkelende, hegemonie bedreigd, en, banaler, hebben er ook economisch belang bij wanneer Nord Stream 2 (een van de mogelijke sancties) niet in gebruik wordt genomen. Daarnaast profiteert de wapenindustrie van de levering van wapens aan Oekraïne.

Eenzijdige verschuiving

Het is schokkend te lezen in welke bochten commentatoren zich wringen om Rusland de schuldige van het conflict te laten zijn. Zo schrijft Caroline de Gruyter in haar column 'In Europa' van 11 februari 2022 over Ruslands eis dat Oekraïne neutraal blijft: 'Rusland wil iets dat wij het niet kunnen geven. Dit is zeer gevaarlijk. Een poging tot containment (een 'tot hier toe en niet verder'-politiek) zou, net als in 1947, weleens het beste antwoord kunnen zijn.'

Alsof die containment niet al sinds 1999 in volle gang was. Maar ja, als wij Rusland niet geven wat het redelijker wijze verlangt – Oekraïne geen lid van de NAVO – dan rest alleen (Koude) Oorlog en hoeft de vraag naar 'wie is begonnen' niet meer te worden gesteld.

Nog bonter maakt zij het in haar column van 18 februari 2022. Eerst stelt zij vast wat Poetin wil: 'politieke controle over Oekraïne en daarom heen een buffer van neutrale staten.' Daarmee greep hij terug op wat tot 1990 het geval was: de naoorlogse Europese orde die de veiligheid van de Sovjet-Unie garandeerde. In dat verband lijkt het redelijk dat Oekraïne gevraagd wordt van het NAVO-lidmaatschap af te zien. Maar, vervolgt Gruyter dan: 'Dat klinkt redelijk, maar is bloedlink. Het fundamentele principe in Europa is, dat je grenzen niet met dreigementen of geweld verandert. Dat landen zelf beslissen waar ze bij horen.' Maar daarvoor staat een zin die dan toch hogelijk verbaast: 'wij kunnen altijd weigeren, maar *dat is een ander verhaal*.' Alsof dat andere verhaal niet juist is dat de uitbreiding van de NAVO de steen onder de naoorlogse Europese orde weghaalt. En alsof de grens van de NAVO steeds meer naar het Oosten verschuiven feitelijk niet een schending is van het principe dat ooit erkende grenzen niet eenzijdig mogen worden veranderd.

Waar gaat het heen?

Bovenstaande schreef ik in een reactie op een persbericht dat *Kerk en Vrede* op 31 januari naar buiten bracht onder de kop 'Als Rusland zich niet veilig voelt, dan zijn wij ook niet veilig'. Ik miste daarin een dergelijke analyse.

Inmiddels is de oorlog uitgebroken en weten wij dat Rusland de stelselmatige weigering van het Westen om te verklaren dat Oekraïne geen lid van de NAVO wordt, écht als de rode lijn beschouwde die niet overschreden mocht worden. Poetin nam het recht in eigen hand en bleek de agressor die het Westen allang van hem gemaakt had. De Koude Oorlog is een echte oorlog geworden met alles wat bij een oorlog hoort: soldaten sneuvelen, burgers worden gedood, vrouwen verkracht, gebouwen verwoest, mensen slaan op de vlucht. Over wat Poetin gedacht heeft toen zijn oorlog begon, kun je alleen maar speculeren. Zeker is dat hij zijn tegenstanders in de kaart heeft gespeeld. Nu kon de VS in één klap de EU in het gelid van de strijd tegen China (want dat is de eigenlijke vijand) schoppen, nu is Duitslands politiek van coöperatie vóór confrontatie succesvol gecriminaliseerd, nu is het weer 'zoet voor het vaderland te sterven'.

Of het Westen deze oorlog gewild heeft? Misschien niet, maar het heeft het er wel op aan laten komen. De Groot-Russische nationalist Poetin is mede het product van 'onze' onwil om ook maar een 'inch' begrip te hebben voor Ruslands positie. Waar het heen gaat? Een korte oorlog, eindigend met een verdrag waarin Oekraïne neutraal wordt verklaard? Een verdrag dat zonder oorlog ook mogelijk was geweest? Of een eindeloze oorlog als in Afghanistan, aan het einde waarvan niets is opgelost? Met het risico dat het ondenkbare denkbaar wordt: de inzet van ('kleine') kernwapens? Biden suggereert al dat Rusland dat in de zin heeft. Je moet er niet aan denken. ◀

Poetin nam het recht in eigen hand en bleek de agressor die het Westen allang van hem gemaakt had.

Pacifist in oorlogstijd

Bij elke oorlog die uitbreekt worden overtuigde pacifisten bestookt met vragen: Pacifisme werkt toch niet? Dat is toch idealistisch, om niet te zeggen naïef? In oorlogstijd kunnen we ons een pacifistisch perspectief toch niet permitteren? En telkens als de laatste oorlog beëindigd is, vragen pacifisten zich op hun beurt af: hebben we nu eindelijk geleerd dat oorlog niet de weg is naar duurzame vrede? Maken we nu eindelijk werk van 'Nie Wieder'? Zijn er lessen te leren uit het verleden?

Kees Nieuwerth
Quaker en vice-
voorzitter van de
Raad van Kerken

De verwerping van alle oorlog en oorlogshandelingen, ongeacht het doel of de aanleiding die eraan ten grondslag ligt, is de belangrijkste getuigenis voor Quakers. Het gaat hen daarbij niet zozeer om pacifisme als (politieke) ideologie, maar om een diepe geloofsovertuiging, om christen-pacifisme. Dat uit zich onder meer door te weigeren de wapens op te nemen, het recht om te weigeren andere mensen te doden, het recht op gewetensbezwaren tegen de vervulling van de militaire dienst.

Dat is in Nederland, en vele andere Europese landen, inmiddels bij wet geregeld. Vroeger was dat wel anders en vormde dienstweigering een groot risico: uitsluiting van functies bij de overheid, gevangenisstraf of erger. Let wel: dat is in vele landen ter wereld nog steeds het geval, ook voor pacifisten die dit doen vanuit hun diepe overtuiging om de geweldloze weg van Jezus te volgen. Ook nu zijn er, zelfs in Wit-Rusland, Rusland en Oekraïne, kleine aantallen mensen die gewetensbezwaren aan (willen) tekenen tegen militaire dienst. En dat, terwijl Oekraïne de 'staat van beleg' heeft afgekondigd en alle jonge mannen dwingt deel te nemen aan de gewapende strijd, ook de kleine groep pacifisten.

De wereldwijde vredesbeweging International Fellowship of Reconciliation (IFOR) signaleerde dat dit een aantasting vormt van het recht op gewetensbezwaren, een recht dat ook in een oorlogssituatie gegarandeerd dient te worden.

Rechtvaardige oorlog?

Eén van de dingen waarover christen-pacifisten opnieuw 'bestookt' worden met vragen is de bewering van de protestantse theoloog Karl Barth, die stelde dat 'vanuit een vrede die geen echte vrede is', oorlog onvermijdelijk zou zijn. Dat in

sommige situaties oorlog 'door God geboden is en dat de kerk dan aan oorlogsvoering steun moet betuigen'.

Het moge duidelijk zijn dat ik het daar volstrekt oneens mee ben – en daarin sta ik bepaald niet alleen. Zowel de Wereldraad van Kerken als Paus Franciscus stellen dat er geen rechtvaardige of te rechtvaardigen oorlog *kán* zijn. Dat we eerder dienen te werken aan 'rechtvaardige vrede'. Die bovenstaande, enigszins calvinistische, benadering, dat we nu eenmaal in een gebroken wereld leven, hoeft toch niet te betekenen dat ik dan maar blijf bijdragen aan haar gebrokenheid? Ik ben dus geen 'Barthiaan'.

Als Quaker ben ik meer van de school van de 'ge-realiseerde eschatologie', die ons gelovigen ziet als het begin van het Koninkrijk Gods hier en nu. Jezus die ons oproept om te bouwen aan dat Koninkrijk van recht en vrede. Aan echte vrede gebaseerd op recht en niet op het recht van de sterkste en wapengeweld.

Wanneer je stelt dat er, ook in de Bijbel, rechtvaardiging te vinden zou zijn voor oorlog en dat God dat zou goedkeuren, verwijs je naar een bepaalde interpretatie van teksten uit het zogeheten Oude Testament. Maar Jezus leerde ons: 'U werd geleerd: oog om oog, tand om tand, maar ik zeg u: heb uw vijanden lief.'

Daarmee pakte hij de draad van geweldloosheid in het Oude Testament weer op. Dat Kaïn Abel doodsloeg was een hoofdzonde (N.B. aangehaald door de Oekraïens-Orthodoxe Kerk bij de veroordeling van de Russische oorlog: broedermoord!). Dat David Saul (herhaaldelijk) niet mocht doden. Dat Salomo, en niet David, de tempel mocht bouwen, omdat er bloed aan Davids zwaard zat. Daarom zegt Jezus: 'Wie het zwaard opneemt, zal door het zwaard omkomen.'

Lessen uit het verleden

Dat brengt me bij de vraag of er lessen zijn te leren uit het verleden. Die zijn er wel degelijk. Allereerst heeft onderzoek aangetoond dat de inzet van geweldloze middelen bij politieke conflictsituaties vaker leidt tot een duurzame oplossing dan een gewapende interventie. Bij zestig procent van die laatste oplossing laait het geweld naderhand opnieuw op: het schept een geweldspiraal. Bij geweldloos verzet gaat het dan bijvoorbeeld om verzet tegen een bezettingsmacht of

Quakers verwerpen oorlog vanuit hun diepe geloofsovertuiging.

een militaire staatsgreep, burgerlijke ongehoorzaamheid, om grootschalige non-coöperatie, om langdurige demonstraties of sabotage. Geweldloze weerbaarheid, pacifisme, is immers geen passivisme! In zekere zin vindt dit ook al plaats in Oekraïne. Ook daar zal de burgerbevolking zich blijven verzetten tegen een door de invasietroepen opgedrongen 'vreemde' overheid. Russische troepen zullen er nooit in slagen effectief het bestuur van dat grote buurland over te nemen.

Bewapeningsreflex

Een tweede les die uit het verleden te leren is, is dat we kennelijk bij of na iedere nieuwe oorlog weer in de reflex schieten dat we weer meer moeten bewapenen in plaats van daadwerkelijk vanuit het principe 'nooit weer' te ontwapenen. Telkens weer ontstaat een nieuw 'vijandsbeeld'. Treffend in dit verband is, dat één van Nederlands leidende pacifisten, Krijn Strijd, in zijn boek *52 vragen over oorlog en vrede* (Amsterdam, 1965) op de vraag of pacifisten toch ook niet 'meegeprofiteerd' hebben van de bevrijding die door de geallieerden in 1945 met wapens werd bevochten onder meer de volgende antwoorden geeft: 'Wat hebben wij echter met die 'vrijheid', waarvoor gestreden en geleden is, gedaan en wat doen we er nog mee? Wat te zeggen van de progressief voortschrijdende gewinning aan alle vernietigingsmiddelen?'

Elders schrijft Strijd: 'Wij hebben ook als pacifisten te zeer aan het lijden van ons volk mede deelgehad, dan dat wij ons (over de bevrijding) niet zouden hebben verheugd. Maar de dankbaarheid was vermengd met angst: hoe zou de zo verkregen vrijheid – laten we de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki niet vergeten – worden gebruikt? Wat blijft er eigenlijk van die "vrijheid" over wanneer blijkt dat wij die voor een groot deel gebruikt hebben voor het "aanvaarden" van die internationale "tegenstander", die de westelijke

situatie ons nu eenmaal opdrog – eerst was Duitsland "de grote vijand", toen Rusland, en nu wordt het hoe langer hoe meer China.' Dat schreef Strijd al in 1965! Vervolgens schreef hij: 'Of wij als christenpacifisten "meeprofitieren" van de in de oorlog bevochten vrijheid? Ja – op deze manier: wij moeten, verlicht door het Licht dat Christus is, door de feiten proberen heen te zien. Dan zullen we ook voor het gevaar behoed worden aan de constatering van zondige feiten uit het verleden (zoals bevrijding door gewapend geweld) een normering voor ons internationale politieke handelen in het heden te ontleunen.'

Andere veiligheidsstructuur

Ook nu is het weer nodig om 'door de feiten heen te zien', om een grondige analyse te maken van de oorzaken van deze nieuwe oorlog in het hart van Europa. Zo wees ik er in mijn bijdrage op de website van de Raad van Kerken (24-2-2022) en in mijn artikel in het *Nederlands Dagblad* (10-3-2022) op dat er na WOII een kans lag om tot een geheel andere veiligheidsarchitectuur in Europa te komen naar het model van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa. In plaats daarvan werd echter de NAVO steeds verder oostwaarts uitgebreid en voelde Rusland zich bedreigd. Maar als Rusland zich niet veilig voelt, zijn wij ook niet veilig. Om opnieuw met Krijn Strijd te spreken: in het verleden gemaakte fouten mogen niet normatief zijn voor ons toekomstige internationale politieke handelen, integendeel: herhaling daarvan moet voorkomen worden, willen we een volgende oorlog voorkomen! Dus is het alsnog van wezenlijk belang om, zodra de oorlog in Oekraïne is beëindigd, binnen de NAVO-gesprekken te starten over een moratorium op verdere uitbreiding van het bondgenootschap, daarmee de gevoelens van onveiligheid van Rusland ernstig nemend. Om als NAVO (alsnog) te kiezen voor de 'Scandinavisering' van Oost- en

Midden-Europa: noch NAVO-troepen, noch Amerikaanse kernwapens in Oost- en Midden-Europa (en: noch Russische troepen, noch Russische kernwapens!). Let wel: dit is geen 'Finlandisering', maar het Noorse model: omdat NAVO-lid Noorwegen één van de weinige landen met een lange landsgrens met Rusland was/is, heeft het altijd geweigerd om NAVO-troepen en/of kernwapens op Noors grondgebied toe te staan om Rusland niet te provoceren.

Op basis van dergelijke 'vertrouwenwekkende' maatregelen kan Rusland gevraagd worden om zich terug te trekken uit delen van andere VN-lidstaten, zoals delen van Georgië, Moldavië én Oekraïne. Daarbij is van groot belang dat de Verenigde Naties de eis op tafel leggen dat er in die (veroverde) gebieden een referendum onder de bevolking wordt gehouden onder toezicht van de VN of zij bij hun respectieve soevereine staten willen horen, dan wel zich bij Rusland willen voegen. Dat laatste lijkt me, gelet op deze oorlog, bepaald niet waarschijnlijk. Vervolgens is het nodig dat de EU een 'Marshallplan' voor de wederopbouw van Oekraïne gaat initiëren en financieren.

Bovendien is het dringend nodig om brede ontwapeningsbesprekingen onder auspiciën van de VN te heropenen, zeker gelet op het recente feit dat Rusland dreigde kernwapens in te zetten. Die besprekingen zouden dus niet alleen gericht moeten zijn op de-escalering van dit gewapende conflict in het bijzonder, maar uiteindelijk op demilitarisering van Europa in het algemeen. Bovenstaand pakket aan maatregelen zou alsnog kunnen uitmonden in een andere Europabrede veiligheidsarchitectuur (inclusief Rusland) in nauwe samenwerking met de OVSE en de Raad van Europa. Een gemeenschappelijk breed veiligheidsbeleid op basis van de Slotakte van Helsinki. Dat zou tevens de nodige beleidsruimte scheppen om intensieve internationale samenwerking te bevorderen om gezamenlijk de grote uitdagingen van onze eeuw, met name de klimaatverandering en het rechtvaardig delen van de schaarser wordende (zeldzame) grondstoffen die nodig zijn om de energietransitie aan te pakken.

Hoopvolle alternatieven

Echter ook nu is de reflex van de NAVO-lidstaten: fors meer bewapenen en het budget voor defensie sterk verhogen. En dat terwijl het militaire budget van alle Europese leden van de NAVO samen nu al ruim tien keer hoger was dan dat van Rusland! Zouden we echter niet juist een andere richting moeten inslaan, een ander toekomstperspectief moeten ontwikkelen? De Protestantse Kerk in Baden, Duitsland, maakte de scenariostudie *Sicherheit Neu Denken* waarin wordt aangegeven hoe

we in de komende jaren stapsgewijs van een militair naar een civiel vredes- en veiligheidsbeleid kunnen omschakelen in 2040. Dit toekomstperspectief wordt voor Nederland ook aangepast en uitgewerkt door de Werkgroep Inclusieve Veiligheid – opgericht door de Quakers en gesteund door verschillende vredesbewegingen, waaronder *Kerk en Vrede* en het Interkerkelijk Vredesberaad. Een hoopvol alternatief, een hoopgevend perspectief, waaraan we als vredesbeweging de komende periode willen werken.

Want ik blijf met de IFOR geloven dat we oorlog uiteindelijk kunnen uitbannen. Oorlog is niet de oplossing, maar het probleem. Ik blijf met mijn Quaker Vriend Paul Oestreicher geloven dat een andere wereld mogelijk is; één waarin oorlog afgeschaft wordt, net als slavernij.

Dus er is werk aan de winkel 'in blessuretijd': werk maken van een hoopvol alternatief perspectief. En toch zullen er mensen blijven die zeggen: 'Je bent een dromer!' Maar weet u nog welke belangrijke rol dromen en visioenen spelen in die Bijbelse verhalen? Weet u nog dat er werd gezongen '*But I am not the only one*'? ◀

Stappen naar een andere veiligheidsstructuur.

Stanley Hauerwas

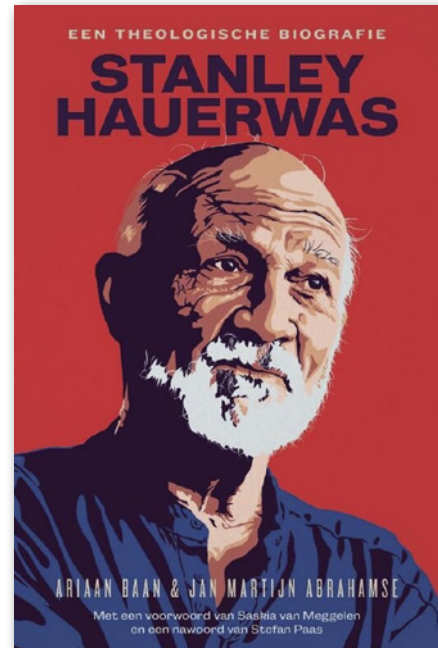
In de jaren tachtig van de vorige eeuw schreef ik, met 'radicaal evangelische' geestverwanten, in het opinieblad *Reveil*. Wij maakten ons zorgen over de kernbewapening, de arme kant van Nederland en omarmden de 'economie van het genoeg' van de econoom Bob Goudzwaard. Na tien jaren in een achterstandswijk brak de realiteit van wegtrek-kende gezinnen en weerstand tegen verandering mij op. Collegiale steun was er weinig: voor de mensen van het IKV te vroom, voor evangelischen te marxistisch. In die periode maakte ik kennis met de theologie van Stanley Hauerwas.

Rob van Essen

Hauerwas' boek *The Peaceable Kingdom* hielp mij te begrijpen dat we als kerk niet hoeven te verlangen naar vroeger, of groot, groter, grootst. Christenen zijn vreemdelingen in de moderne samenleving. De eerste taak van de kerk is kerk te zijn: de kerk moet haar eigen agenda bepalen. Het betekende in mijn Amsterdamse situatie liturgische bezinning op de zondagse viering. 'Arme mensen verdienen schoonheid', zei een Engelse bisschop. Het samen vieren (en eten aan de wekelijkse 'Open Maaltijd') inspireerde tot solidariteit met groepen die aan het buurtwelzijn werkten (WAO-groep, buurtmoskee, voorpostambtenaar).

Behoed voor cynisme

Nu we alom horen van 'leegloop' en kerksluiting juich ik het toe dat er een mooie theologische biografie van Hauerwas is verschenen. In het voorwoord schrijft Saskia van Meggelen (enige jaren voorzitter van de Synode van de Protestantse Kerk Nederland) dat Hauerwas haar behoed heeft voor cynisme over de toekomst van de kerk. Zoals ik deze recensie nogal persoonlijk begon, zo begint Jan Martijn Abrahamse ook met een ontmoeting in 2012, waar het hem opviel dat Hauerwas 'door de schone schijn heen prikt van een cultuur waarin men veel denkt maar weinig zegt'. Abrahamse wijst erop dat Hauerwas een typisch Amerikaans theoloog is, maar dan wel één die uitermate kritisch is op het project van 'de Verenigde Staten van Amerika'. Genoemd moet ook worden dat hij, onder invloed van de Mennoniet John Howard Yoder, koos voor het pacifisme. Na de dood van Yoder bleek dat deze zich veelvuldig aan grensoverschrijdend gedrag had schuldig gemaakt. Het is jammer dat Stefan

Ariaan Baan e.a., *Stanley Hauerwas – een theologische biografie*. Kok, 2022. ISBN 90 4353 803 5.

Paas in het nawoord Hauerwas' visie op de kerk als een 'al te aristocratische gemeenschap' typeert die misbruikschandalen bagatelliseert. Dat Yoder in die val trapte, valt Hauerwas toch niet te verwijten.

Een manier van leven

Hauerwas poneert met grote nadruk dat het evangelie een manier van leven is! 'Het soort leven dat van christenen wordt gevraagd is te moeilijk en te eigenaardig om het vol te houden zonder de kerk'. De auteurs noemen ook Hauerwas accent op 'suffering presence': de kerk is geroepen aanwezig te zijn bij mensen die lijden, 'want God is met hen zowel in hun zonde als in hun trouw'. Kritisch zijn de schrijvers op Hauerwas omdat ze menen dat de heiliging bij hem een te groot accent krijgt, ten koste van de rechtvaardiging. Gods daad van pure genade! Ik denk dat ze hier voorbij gaan aan het eucharistisch gebeuren dat voor Hauerwas het wezen van de liturgie is. We eten het lichaam van Christus: dat verbindt ons met het geschapene en geeft ons deel aan Christus lichaam in deze wereld. Over een daad van pure genade gesproken. Niettemin weten de auteurs hun enthousiasme en kennis van Hauerwas' werk aanstekelijk over te brengen. ◀

De dood tegenspreken

De dood, praat erover, niet eroverheen'. Volgens de Stichting Ideële Reclame moet het zwijgen over de dood doorbroken worden. Is hier nog steeds een taboe? Ik weet wel dat dit in mijn jeugd zeker speelde. Mijn vader werkte bij een uitvaartonderneming en ontmoette vaak hulpeloze nabestaanden. "Er was nooit over gepraat".

Inmiddels timmert de Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie al jaren aan de weg. Je kunt dankzij de Coöperatie Laatste Wil je laatste pil bestellen en al enkele jaren zie je dat 'bekende Nederlanders' ons, via columns en talkshows, deelgenoot maken van hun terminale bestaan. Dan is er ook nog 'Over mijn lijk' van BNNVARA, dat mij gaandeweg wist te overtuigen. Het is een programma waarin wordt doorgevraagd en respectvol distantie wordt bewaard. Maar wat wil SIRE nu van mij, kijker die tussen casinoreclame en Turkse vakanties, op het hart gedrukt krijgt: 'Praat over de dood!'

Ik kan wel zeggen: wij doen de afgelopen jaren en maanden niet anders. Weer een boot omgeslagen, de helft van de vluchtelingen verdronken. Een uit Syrië opgedoken filmpje waarin burgers vrolijk lachend afgeknald worden. Moeders met skeletbaby's in Jemen waar zelfs Artsen zonder Grenzen wanhopig "te laat" moeten uitbrengen. Om over Oekraïne maar te zwijgen. Misschien is de oorlog al voorbij als u dit leest, maar de dood houdt het nog generaties vol in de harten en hoofden van wie kinderen, ouders, broers en zussen verloren.

Het avontuur

Op de vierde mei is het weer gezegd bij de monumenten: 'opdat wij nooit vergeten'. En terwijl steden naar Ninevé worden terug gebombardeerd, groeit in de Westerse wereld het geloof in geweld. 'Zwaardere wapens naar Oekraïne', 'naar twee procent toe van de Defensiebegroting'. Vrolijke promofilmpjes van Defensie op tv die het doen voorkomen dat je op vakantiecamp gaat als je intekent. "Het avontuur!" antwoordt een jong meisje voor de camera als naar haar motief gevraagd wordt. Avontuur? Leg dat eens uit aan die Oekraïense vrouwen die hier dagelijks op een teken van leven wachten van hun man aan het front. Zij praten liever niet over de dood. Zij kennen de gevolgen van de institutionele machtshonger en de economische wetmatigheden die de vrede tot utopie degraderen.

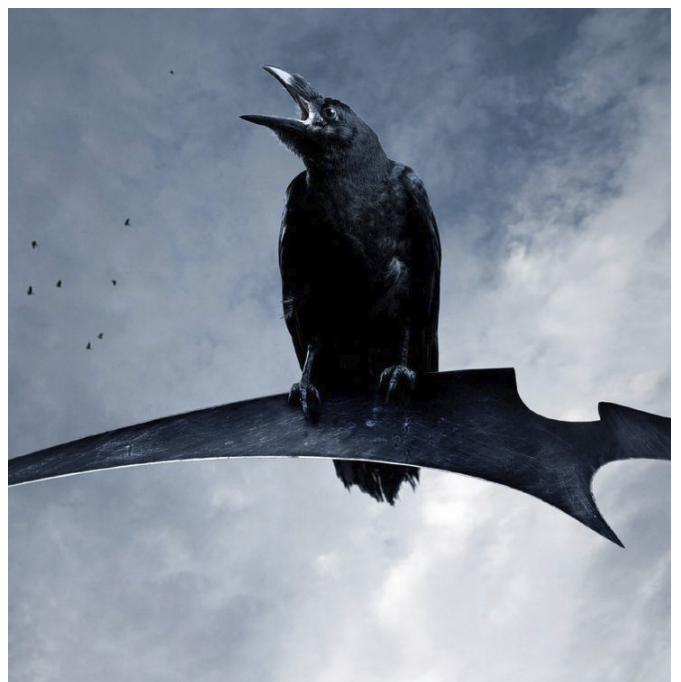
Recht doen

Maar gelukkig, zelfs ons kabinet is nu bereid het monster economie in de bek te kijken. En wij worden opgeroepen eraan mee te doen: 'Zet de verwarming op 18 graden', roept minister Rob Jetten blijmoedig. Bij mij is dat al jaren het geval, maar om Poetin dwars te zitten ga ik wel met 17 graden en een extra vest zitten schrijven! Groningers worden erop voorbereid dat, mocht gastekort toeslaan, we hun gasveld weer nodig hebben.

Wat zou het mooi zijn als we het leven op de agenda konden zetten. Eigenlijk had ik daar, na de coronapandemie, op gehoopt. 'Alles komt goed', zingt de 'Protestantse Kerk' momenteel rond en Schiphol stroomt schaamteloos vol. Misschien hebben we met Pasen wel te vlot gejuicht dat 'de dood is overwonnen'. Dat dwarse geloofsabracadabra is de hulpeloze burgers in metrostations en bunkers gegund.

Maar met zoveel dood in de wereld stel ik voor dat we in de Westerse kerken eerst de weg van de profeet Micha gaan: 'Er is jou, mens, gezegd wat goed is, je weet wat de HEER van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God'. Kortom, niet over de dood praten, maar de dood tegenspreken.

Rob van Essen

Niet over de dood praten, maar de dood tegenspreken.

Brief aan bondskanselier Scholz
Een groep van 28 intellectuelen en kunstenaars hebben een open brief aan bondskanselier Scholz geschreven. Ze onderschrijven zijn nuchterheid en waarschuwen voor een derde wereldoorlog. De volledige brief is te lezen op de website van *Kerk en Vrede*. Iedereen kan vanaf nu tekenen!

Actie Kerk en Vrede succesvol afgerond

Sinds het begin van de inval van Rusland in Oekraïne tot aan Pasen doneerde *Kerk en Vrede* van elke verkochte Vredesvlag 5 euro naar giro 555. Dat zijn er 257 geworden.

Daar zaten niet alleen veel, heel veel bestellingen van een enkele vlag bij, maar ook enorme partijen van dertig en meer dan vijftig. Een feest om te verzenden vanuit kantoor! En razendsnel bijbestellen.

Dus heeft onze penningmeester 1.285 euro overgemaakt. Dank aan alle kopers die zo eraan bijdroegen dat her en der Nederland 'Regenboog kleurt'. Dat is toch een héél ander gezicht!

Hoewel de actie is afgerond, bevelen we van harte aan om door te gaan met vlaggen uitsteken, oftewel: hoop verspreiden.

Folder over beleid en uitgaven van defensie

Bij dit nummer van *Vredesspiraal* is een folder gevoegd over de recente ontwikkelingen in het defensiebeleid en de aangekondigde enorme verhogingen van de defensie-uitgaven.

De folder is een initiatief van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede* en een gezamenlijk product van *Kerk en Vrede*, Stop Wapenhandel en de Werkgroep Inclusieve Veiligheid. Het voornemen is om op een later moment met een uitvoeriger publicatie over dezelfde thematiek te komen. Maar met het oog op het actuele debat naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne is ervoor gekozen eerst een (uitgebreide) folder uit te geven.

tussen Oost en West. En natuurlijk de wapenindustrie. De tekst van de folder is ook te vinden op de websites van de drie organisaties; daar zijn bovendien links opgenomen naar achtergrondinformatie en bronnen.

Wij hopen dat u de folder wilt verspreiden op relevante plaatsen. Met het oog op de kosten en om papierverspilling te voorkomen, vragen wij u dat heel gericht te doen. Ook kunt u in artikelen in kerkbladen e.d. een verwijzing naar de folder op de website van *Kerk en Vrede* opnemen (www.kerkenvrede.nl). Het staat u uiteraard vrij om ruim te citeren uit de folder!

Nabestellen van deze folder kan (per tien of een veelvoud daarvan) per mail of telefonisch bij: Kerk en Vrede, 030-2316666 secretariaat@kerkenvrede.nl.

Een vrijwillige bijdrage in de kosten wordt op prijs gesteld: NL14 TRIO 0320 3644 02 van Kerk en Vrede, Utrecht.

Greetje Witte-Rang

Nieuwe eeuw, nieuwe website

In 2024 viert *Kerk en Vrede* haar honderdjarige bestaan. Hoe we hier naartoe leven, kunt u onder andere volgen via onze vernieuwde website. Zo vindt u bijvoorbeeld een link naar het indrukwekkende muziekstuk *The Armed Man: A Mass for Peace* van Karl Jenkins. Hij schreef dit stuk voor het Royal Armouries Museum ter gelegenheid van de feesten naar aanleiding van het nieuwe millennium. Met een nieuwe website hopen we voorlopig weer klaar te zijn voor een komende eeuw vredesbeweging. Kijk gerust even rond op www.kerkenvrede.nl.

Een vrouw met een taak

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredethematiek.

Margreet
Hogeterp

Ondanks de wereldwijde belangstelling voor de brieven en dagboeken van Etty Hillesum, had nog niemand zich gewaagd aan een biografie. Binnenkort is dat verleden tijd. Judith Koelemeijer, auteur van literaire non-fictie als *Het zwijgen van Maria Zachea* en *Hemelvaart*, werkte de afgelopen jaren intensief aan de voltooiing van Etty's biografie, gebaseerd op diepgravend onderzoek in binnen- en buitenland. Zij reisde van Westerbork naar Amerika, van Israël naar Polen, interviewde tal van mensen en deed vele verrassende ontdekkingen in archieven en op zolders. Haar onderzoek werpt een nieuw licht op Etty Hillesum, haar Russische moeder, haar jeugd in Deventer, haar studententijd, haar vrienden en liefdes, de oorlogsjaren in Amsterdam en Westerbork, en het einde in Auschwitz.

Voer voor zinzoekers

In een interview met de *Provinciale Zeeuwse Courant* zegt ze: "Toen me gevraagd werd of ik een biografie over haar wilde schrijven, heb ik mijn editie van het *Verzameld Werk* van Hillesum uit de jaren tachtig eerst maar eens uit de kast gepakt. Literaire jeugdhelden vallen vaak van hun voetstuk als je ze herleest, maar ik was opnieuw onder de indruk van hoe diepzinnig en rijk de dagboeken en brieven zijn. Je kunt haar werk op verschillende manieren lezen; het heeft zowel persoonlijke, psychologische als filosofische en ook historisch interessante aspecten. En het is heel goed geschreven, zeker de Westerbork-brieven. Die vormen een belangrijke getuigenis van de Holocaust. Als je haar werk leest, voelt ze als een intieme vriendin die alles met je deelt en van wie je dus alles weet. Maar gek genoeg weten we over het leven van Etty Hillesum – vooral in de tijd van vóór het dagboek – juist opvallend weinig."

Niet alleen het dagboek, *Het verstoorde leven*, ook Hillesums brieven doen een appèl op meer dan alleen inlevingsvermogen, ze werpen complexe morele kwesties op, bieden voer voor zinzoekers, filosofen én vredesactivisten. En uit het vele onderzoek dat ze al jaren veroorzaken, blijkt hoezeer de vragen die Hillesum zich stelde nog steeds relevant en niet zomaar te beantwoorden zijn.

Kracht van de geest

In mei 2021 zond de NOS een documentaire uit waarin Koelemeijer gevolgd werd in haar research. Ze vertelt hoe ze aangetrokken werd door Hillesums enorme verlangen om te schrijven, maar ook door het feit dat ze meerdere minnaars had naast de bekende psycholoog (of 'psychochiroloog') Julius Spier, die haar aanzette tot het bijhouden van een dagboek. 'Ik geloof dat ik een taak heb', schreef Hillesum, en Koelemeijer zegt de vraag naar het waarom van die overtuiging tot de hoofdvraag van haar biografie gemaakt te hebben. "Wat de dagboeken en het leven van Hillesum laten zien is de enorme kracht van de geest", zegt Koelemeijer. "Een kracht waar je altijd op kunt terugvallen, onder wat voor omstandigheden dan ook. Als je daarin durft te geloven, en als je je erin traint, dan is er altijd een plekje waar niemand je kan raken."

Judith Koelemeijer, 'Etty Hillesum – Het verhaal van haar leven'. Balans, 20 september 2022 (verwacht).

Week van 20 juni Wereldvluchtelingendag

Sta in de week van 20 juni – Wereldvluchtelingendag – samen stil bij het lot van mensen wereldwijd op de vlucht. Kerk in Actie biedt liturgiesuggesties voor zondag 26 juni en een handig draaiboek voor een leuke actie om vluchtelingen in uw omgeving te verrassen met de actie 'Deel je Cake' of samen aan tafel te gaan met 'Deel je Tafel'.

Op 18 en 19 juni is er een 24-uurs wakevoorvluchtelingen.nl in buurt-en-kerkhuis Bethel in Den Haag, de plek van de kerkasielwake in 2018/2019 voor de familie Tamrazyan. Er is een handleiding beschikbaar om plaatselijk een Wake voor vluchtelingen te houden. Ten slotte is er materiaal om in actie te komen voor ongedocumenteerde vluchtelingen in Nederland.

T/m 30 juni Foto-expositie 'Amsterdam, meet Lviv!'

Martin Berendse, directeur van de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA), stelde samen met fotograaf Dolph Kessler de foto-expositie 'Amsterdam, meet Lviv!' samen. Beelden van gewone mensen in een bijzondere stad. Sinds een aantal maanden is het helemaal niet meer zo zeker dat Oekraïense steden, Oekraïens kunnen blijven. Dat geldt voor Kyiv, Charkiv en Marioepol, maar ook voor het veel westelijker gelegen Lviv. 'Amsterdam, meet Lviv!' toont een selectie uit de ontroerende foto's uit het fotoboek 'Lviv, stad van Paradoxen' (2014) van fotograaf Dolph Kessler met teksten van Michiel Dribergen. Kees van Ruyven en Ruud Mey. **Plaats:** EOBA, Oosterdokskafe 143, Amsterdam. **Info:** www.oba.nl.

T/m 30 juni Vrede, Vrijheid en een Onsje Geluk 2.0

In de tentoonstelling 'Vrede, Vrijheid en een Onsje Geluk 2.0' is er aandacht voor vrede en vrijheid én oorlog. Wat in Oekraïne gebeurt raakt iedereen, maar zeker ook Nijmegenaren, die zich herinneren hoe in WOII hun stad werd gebombardeerd.

De Stichting Wederopbouwstad Nijmegen laat het ge-bombardeerde centrum van Nijmegen zien en hoe het daarna opgebouwd werd. De Oorlogsdodenwerkgroep van het Nationaal Comité 4 en 5 mei toont panelen over wat de oorlog aanrichtte. Er zijn impressies van acht Vrede en Vrijheidstuinen in Nijmegen te zien en van vier Nijmeegse Vredesweken. Daarnaast wordt er werk getoond van verschillende kunstenaars zoals Lobke Burgers, Marie Louise Fransen, Joppe Heiligers, Teja Huting, Geert Lemmers en Alda Loeffen.

Tijd: 12.00-17.00 uur (wo t/m za). **Plaats:** Passage Molenpoort 106 (eerste verdieping). **Info:** www.stichtingkus.nl.

T/m 1 juli Dekolonisatie, generaties, verhalen

Op 8 februari opende Museum Sophiahof de semi-permanente tentoonstelling 'Van Indië tot nu – ONS LAND – Dekolonisatie, generaties, verhalen' over onze Nederlandse koloniale geschiedenis en de effecten van het nog steeds doorgaande dekolonisatieproces op onze samenleving. **Plaats:** Sophialaan 10, Den Haag. **Info:** www.museumsophiahof.nl.

3 juli Wake Zeist

De Raden van Kerken van Zeist en Soest/Soesterberg organiseren maandelijks een wake op iedere eerste zondag van de maand, een teken aan de politiek dat het vreemdelingenbeleid anders moet. **Tijd:** 16.30 uur. **Plaats:** Ingang Detentiecentrum, Richelleweg 13, Soesterberg. **Info:** www.wakezeist.nl.

8-10 juli Conferentie NoWar2022: Resistance & Regeneration

Thema: 'Reimagining a world beyond war'. Ter versterking van de internationale solidariteit, met sprekers en vertegenwoordigers van vredesgroepen van over de hele wereld. Georganiseerd door Global Beyond War. **Plaats:** Zoom (online). **Info:** www.act.worldbeyondwar.org.

10 juli Cursusdag Empathisch luisteren, oordeellos luisteren

Empathisch luisteren en geweldloze communicatie horen bij elkaar, want empathisch luisteren is één van de drie processen van geweldloze communicatie. Empathisch luisteren is sleutelbegrip binnen elke verbinding. **Tijd:** 10.00-17.00 uur. **Plaats:** Breda/Tilburg en online. **Info:** www.verbindendecommunicatie.com.

Vladimir,

Weet je nog
van toen je kind was
toen zat je in mijn klas
je was klein, een beetje stil en bang
bang voor de grote jongens
bang dat je gepest zou worden

en jij besloot:
dan word ik dader.
Ik heb toen nog gesproken
met je moeder en je vader
dat ik mij zorgen maakte
maar 't leek of 't hen niet raakte.

Jouw papa zei: je slaat er maar op los
anders word je zelf de klos.
Ik protesteerde, maar dat viel verkeerd
ik heb het geprobeerd, maar 't mocht niet baten
jij gelooft nog steeds in haten

ik deed mijn best
maar het is me niet gelukt
nu gaat de mensheid hier gebukt
onder mijn falen
en moeten wij het volle pond betalen
en ik ...

ik voel me nog een beetje schuldig,
misschien was ik iets té geduldig.

je juf van toen....

Arie de Bruin

9 maart 2022